

Un passat present

El camp de memòria de 1714

Treball Final de Grau en Antropologia social i cultural

Nom: Adrià Santaló Rius (adriasantalo@gmail.com)

Curs acadèmic: 2013-2014

Tutor: Gabriel Izard Martínez

Un passat present. El camp de memòria de 1714.

1- Introducció.....	2
2- Els punts cardinals de la memòria del 1714.....	4
Història d'una commemoració: per què celebrem l'Onze de Setembre.....	4
Els llocs de la memòria.....	7
L'estàtua a Rafael Casanova.....	7
El Fossar de les moreres.....	8
El Born Centre Cultural.....	8
Museus i institucions.....	9
Nomenclàtor.....	9
Memòria i nació.....	10
3- El camp de la memòria.....	12
La Generalitat de Catalunya i la Comissió Commemoracions.....	13
El Tricentenari a Barcelona.....	14
Els detentors de la memòria.....	16
La memòria transmesa: literatura i escola.....	17
4- Conclusions.....	20
5- Bibliografia.....	22

Resum: el 1714 és un passat present. Aquest assaig s'aproxima a la memòria de la Guerra de Successió i del setge de 1714 tot resseguint quin és el seu record i com es genera, en el dia a dia, a la Barcelona actual. Partint de la memòria, entesa com una construcció social, i del concepte de camp de Pierre Bourdieu, es fa un recorregut per temes ben diversos, com són la història de la commemoració i els seus llocs de memòria, la relació entre la memòria i la nació i l'efemèride que s'està duent a terme aquest any, el Tricentenari, amb els seus principals agents i institucions. Tot un conglomerat de punts aparentment disgregats, però que tenen un nexa comú en aquest passat que no passa.

Paraules clau: Antropologia política, memòria, Onze de Setembre, 1714, camp, nació, llocs de memòria, Tricentenari.

“lo foc que esta nit se à disparat tant de la plaça com dels enemichs es cosa que pasma, (...). Lo estrago no’s pot dir, pero de vuy a 300 anys se’n recordarà.”

Llibre d’òbits de religiosos (OCD) del frare Manuel Soler procedent del convent de Sant Josep. Barcelona, 1714.

1) Introducció:

Els fets ocorreguts a Barcelona el 1714 tenen una forta càrrega simbòlica en la nostra societat. Tant és així, que la commemoració d’aquests successos ha esdevingut la Diada nacional de Catalunya. L’onze de setembre és un dia festiu i reivindicatiu, amb espais dedicats a la seva memòria i amb monuments i carrers dedicats als seus protagonistes; alhora, hi ha novel·les, exposicions, recreacions històriques, obres de teatre i cert marxandatge al seu voltant; i, encara més, doncs també és motiu de debat acadèmic i polític. Durant aquest any, a més, es celebra la commemoració del tres-cents aniversari dels fets, motiu pel qual s’han endegat un sense fi d’activitats. A Barcelona, sota el lema “viure lliures”, aquesta commemoració està recordant aquest passat a partir de tres grans objectius. Un divulgatiu (sobre la història de la guerra de Successió i el setge de 1714), un reflexiu (“*volem parlar de com és la Catalunya d’avui i com volem la de demà*”) i un darrer de caràcter festiu¹.

Tota aquesta activitat ens mostra que, tal com afirmà profèticament el frare Manuel Soler, la memòria dels fets de 1714 és ben viva. Ara bé, quina és aquesta memòria? Com opera en la nostra societat?

La memòria, concepte triat per aproximar-se a aquestes qüestions, és, des d’una visió biològica, una eina adaptativa que serveix per organitzar el nostre coneixement sobre el món i sobre nosaltres mateixos (González Calleja:2013:23). Ara bé, la memòria no ha de ser pensada com un magatzem, fidel record del passat, sinó més aviat com una “estructura dinàmica” que s’organitza i cobra sentit a partir de l’entorn (Ibid:30). D’aquesta manera, la memòria esdevé una construcció social i històrica. Per això, la memòria no viu solament en l’individu, sinó que troba les seves arrels en la societat:

Muchas veces, para evocar su propio pasado, un hombre necesita recurrir a los recuerdos de los demás. Se remite a puntos de referencia que existen fuera de él, fijados por la sociedad. Es más, el funcionamiento de la memoria individual no es posible sin estos instrumentos que son las palabras e ideas, que no ha inventado el individuo, sino que le vienen dadas por su entorno. (Halbwachs:2004:54).

---

¹ Segons Toni Soler, comissari del Tricentenari a Barcelona. Diari de camp, 03/12/2013. “2014: El Tricentenari a Barcelona” (Fundació Fòrum Barcelona; a l’auditori de l’IEC Pompeu Fabra).

Per tant, la memòria s'ha de pensar com a un fet social. Aquest concepte, però, és ampli i poc concís, amb més poder retòric que un significat precís (Gillis:1994:3). Amb tot, els seus diferents usos fan referència a un mateix denominador: *“las vías por las cuales la gente construye un sentido del pasado”* (Confino:1997:1386, citat a Erice:2009:11). Francisco Erice, conjugant els diferents elements que sovint s'amaguen darrere els termes 'memòria' i 'memòria col·lectiva' planteja aquesta temptativa de definició:

Las memorias colectivas son narraciones del pasado construidas desde el presente por los grupos o comunidades humanas, con fines de interpretación de dicho pasado desde criterios normativos y valorativos, seleccionando por tanto los recuerdos vividos o recibidos por transmisión social e insertándolos en dicha narrativa, que les confiere sentido y que sirve para configurar las identidades de grupo y proyectarlas en la lucha por la propia afirmación identitaria y por la hegemonía social en conflicto con otras agrupaciones y colectivos humanos (2009:94-95).

Així, partirem dels diferents ítems que es manifesten en aquesta definició per aproximar-nos a la memòria del 1714. Una primera part s'ocuparà de quina és la memòria dels fets de 1714 en la nostra societat, tot desgranant els grans ítems que inclou la definició citada de memòria col·lectiva; i una segona part, s'enfocarà en com opera i com es construeix la memòria en el dia a dia. Aixoplugada sota la noció de camp de Bourdieu, aquesta segona part aterrarà les reflexions a una realitat més fàcilment observable i sovint descuidada en els estudis sobre la memòria, preocupats més per definir la memòria que per descriure el seu funcionament en una realitat concreta. I justament aquesta és l'avantatge que ens pot permetre una visió etnogràfica. Durant aquest curs, s'ha fet una aproximació empírica a la memòria del 1714, tant als organismes i institucions oficials, com a petits grups i individus que participen del seu record. Amb l'observació participant com a principal eina metodològica, però també a través de l'anàlisi de documents i entrevistes, s'ha traçat una geografia d'aquest record.

“El pasado –digué Faulkner- nunca muere, ni siquiera es pasado”. El què passà a Barcelona ara fa 300 anys, es pot dir, no és (o no solament és) un fet passat. Ans al contrari, és ben present. Com digué el narrador nord-americà, ni tan sols és passat.

2) Els punts cardinals de la memòria del 1714

“la memoria juega con sus depositarios y les hace aceptar sus propias permutaciones y variantes”

J. Cortázar; Queremos tanto a Glenda.

Història d'una commemoració: per què celebrem l'Onze de Setembre?

La memòria, com a fet social, implica el caràcter de construcció. Hobsbawm (1988) parlà d'aquest fet en la coneguda obra sobre l'invent de la tradició, aportant-nos una perspectiva que permet pensar la història de la commemoració de l'Onze de Setembre tenint present que la continuïtat amb el passat que representa és, en bona mesura, artificial.

Amb aquesta perspectiva constructivista podem observar que durant l'època de la Restauració (entre 1874 i les primeres dècades del segle XIX) els diferents sectors i grups de la societat catalana foren capaços d'elaborar i propagar unes formes simbòliques pròpies que eren capaces de trobar uns consensos simbòlics bàsics en la senyera, l'himne dels segadors i la Diada (Gabriel:2012:173-174).

Pel que fa a l'Onze de setembre, la seva memòria començà immediatament després del conflicte², però és la Renaixença, moviment cultural influenciat pel romanticisme i interessat pel passat, la que en aquest moment de construcció de símbols nacionals en popularitza el seu record.

Fent un repàs somer de la història de la commemoració, podem indicar que el primer cas fou el 1886, però que no és fins el 1901 que la celebració fa un salt quantitatiu i esdevé un moviment de masses. Aquest any, un grup d'uns quaranta joves anaren a dipositar corones a l'estàtua de Rafael Casanova, on els esperà la policia i feu trenta detinguts. El dia 13, davant la pressió ciutadana, aquests joves són posats en llibertat i, dos dies després, una multitudinària manifestació porta corones de flors a l'estàtua d'en Casanova. Per tant, foren la il·legalitat i la repressió les que legitimaren aquest acte (Michonneau:2002:168) i les que convertiren un ritual minoritari en una jornada reivindicativa (Balcells:2008:112). Entre els anys 1905 i 1922 la commemoració continuà i s'expandí arreu del territori català. Durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), en canvi, la Diada no se celebra oficialment, però hi ha alguns indicis que permeten pensar que sí hi hagué certa commemoració (Balcells:2008:121-122). A la II

---

² Amb obres com les de Francesc de Castellví, *las Narraciones Históricas*, o quadres a nivell popular que volgueren deixar testimoni dels fets ocorreguts. A nivell internacional, també en trobem constància, amb obres com la de J. Baker (1714). *The Deplorable History of the Catalans*.

República, la Diada és oficialitzada per la Generalitat i, si bé es nota el clima de conflictivitat, la Diada se celebra amb una aparent normalitat, amb ofrenes florals i parlaments polítics. Durant la Guerra civil, la commemoració agafa un caire militaritzat: “A la Diada no es van admetre corones ni flors al monument a Casanova i al Fossar de les Moreres, però sí donatius per als combatents”(Balcells:2008:136). A més, durant aquests anys apareixen militars en la commemoració i Solidaritat Obrera³, que fins al moment no havia participat mai en la commemoració, tira un vincle entre el 1714 i la lluita popular present. Al Franquisme, tant l'estàtua de Rafael Casanova com la placa del Fossar de les Moreres van ser retirades i la commemoració, prohibida. La primera revifalla fou el 1964, i acabà amb fortes càrregues i multes. L'any després de la mort de Franco, hi hagué la gran manifestació de Sant Boi de Llobregat que aplegà entre 100.000 i 35.000 persones⁴. El 1977 es produí la manifestació coneguda com la del milió i considerada, fins al 2010, la manifestació més gran de la història de Catalunya; esdeveniment que s'ha d'emmarcar en el clima de les eleccions de juny del 1977 i la demanda de recuperació de la Generalitat i d'un estatut d'autonomia (Ibíd:148). Després d'aquesta data, la commemoració anà decaient, acabant sovint, les diferents manifestacions, amb incidents. El 2010, després de la “retallada” a l'Estatut per part del Tribunal Constitucional, es produí la manifestació “som una nació, nosaltres decidim”, xifrada pels organitzadors (Òmnium Cultural) en un milió i mig de persones (1'1 milió segons la guàrdia urbana i 600.000 persones segons la Delegació del Govern). Aquesta manifestació, però, es veié superada per la gran manifestació independentista del 2012, amb el lema “Catalunya, nou estat d'Europa”⁵. Per últim, aquest passat Onze de Setembre de 2013, es produí la ‘Via Catalana’, una cadena humana que va unir Catalunya des del Pertús fins a Alcanar, ajuntant 400 kilòmetres de la geografia catalana. Per tant, és interessant posar de relleu el rebrot de la commemoració de l'Onze de Setembre i, sobretot, el seu impacte en la política espanyola, marcada, en bona mesura, per aquestes recents reivindicacions.

El repàs històric dóna pas a extreure una dinàmica que s'ha anat repetint al llarg dels anys: la significació i importància de cada Onze de Setembre s'ha de buscar sempre en el context polític i social concret. Quan hi ha turbulències, enfrontaments i reivindicacions col·lectives és quan la commemoració de l'Onze de Setembre agafa força i esdevé multitudinària. Però no només és una qüestió de número. Els significats i valors que s'associen a la commemoració

---

³ Diari barceloní de la CNT.

⁴ La segona dada és la de la Guàrdia Civil (Balcells:2008:146).

⁵ Segons els organitzadors, l'Assemblea Nacional Catalana, hi participaren dos milions de persones. La Guàrdia Urbana i Interior, la xifren en un milió i mig. La Delegació del Govern, la xifrà en 600.000 participants.

també es troben lligats a la conjuntura del moment. L'Onze de Setembre neix com a cerimònia de masses a partir de l'opressió. La tensió i violència que es donaren entre 1917 i 1923 són fàcilment comprensibles tenint present el clima de tensió. Durant la Mancomunitat, La Lliga utilitza el record de l'Onze de Setembre d'acord amb el seu projecte polític, tal com feien els republicans federals. Tres quarts del mateix passà durant la Guerra Civil on el context imposà una commemoració militaritzada. A les acaballes del Franquisme i durant la Transició, la commemoració fou un vehicle de lluita, primer, i de reivindicació, després. Per últim, el gran ressorgiment d'una commemoració que havia restat majoritàriament adormida, ha estat a partir de la sentència contra l'Estatut i de l'enfrontament entre el govern autonòmic i el central.

És a dir, la memòria és dinàmica i actua en clau de present. Sembla com si els records, com deia Proust, "troben els seus camins secrets per tornar a nosaltres"⁶ i en el cas de la Diada, trien els moments de conflicte per reflorir. El repàs històric, doncs, ens podria dur a pensar que la commemoració de l'Onze de Setembre és purament artificial i lligada directament a les vicissituds de conjuntures concretes. Però tal fet seria reduir una realitat complexa a una equació. Entendre el punt de vista dels propis actors és una perspectiva que el treball de camp ofereix i que esdevé necessària per comprendre el fenomen en totes les seves dimensions.

En una xerrada al Centre Cívic de Navas (20/III/2014), a càrrec de l'historiador i publicista Jordi Farreras, vaig caure en el compte que les raons a les quals més freqüentment s'al·ludeixen per justificar la commemoració són diferents al que una perspectiva constructivista podia mostrar. En general, aquesta qüestió es respon mirant directament el 1714, com si els successos ocorreguts durant aquesta data tinguessin l'explicació de la commemoració. En la xerrada titulada "per què celebrem l'Onze de Setembre", Farreras, ens volia oferir el sentit "real", el que "realment es celebra". Per ell, contràriament al que es pot pensar des de fora, no es celebra una derrota, sinó una manera de fer, específica del principat de Catalunya, que té la seva representació en el sistema institucional propi. Per tant, el perquè de la celebració es troba en el mateix 1714 i el que commemorem és un acte passat.

De la mateixa manera, l'exposició 300 onzes de setembre⁷, que fa un acurat recorregut al llarg de la història de la commemoració, ofereix una visió naturalitzada de la celebració. L'Onze de Setembre és un tatuatge gravat a la pell dels catalans/es, tal com mostra el cartell de l'exposició. El cas és que, si bé en aquesta exposició s'expliquen els principals avatars i les fites

---

⁶ PROUST, M. (1954). *A la recherche du temps perdu*, vol. 3. París: Gallimard. Pàg. 488.

⁷ Museu d'Història de Catalunya, del 14/III/2014 al 28/IX/2014.

de les diferents commemoracions, no s'explica, en canvi, ni què es commemora en cada moment, ni les diferents sensibilitats que hi ha sobre el tema. La commemoració apareix naturalitzada perquè no s'explica el motiu d'aquesta, sinó que, per omissió, apareix lligat al 1714.

Podríem trobar, doncs, certa tensió en els motius de la commemoració, entre el present i el passat. La tensió que hi pot haver és, però, aparent, un joc que la memòria implica en el seu sí. Com ja digué Halbwachs, un dels mecanismes de la memòria és el de ser viscuda, de diluir la distància entre passat i present:

El recuerdo es, en gran medida una reconstrucción del pasado con la ayuda de datos tomados del presente, y preparada de hecho con otras reconstrucciones realizadas en épocas anteriores, por las que la imagen del pasado se ha visto ya muy alterada. (2004:71).

És a dir, en cada moment es mira el passat des del present, posant en relleu allò que més interessa. Per explicar i comprendre bé la commemoració, però, hem de resoldre aquesta aparent tensió i recollir tant el que pot ser una visió 'exterior', ETIC, com una 'interior', EMIC.

Els llocs de la memòria

A continuació, ens aproparem al que Pierre Nora⁸ denominà els llocs de la memòria, utilitzant, però, una noció més restringida. Un lloc de memòria és "un espai o un objecte amb connotació rememorativa política. El suport material forma part del lloc de memòria. El lloc de memòria no pot ser genèric ni simplement imaginari" (Balcells:2008:40).

1) L'estàtua a Rafael Casanova.

Aixecada per l'Exposició Universal de 1888 (Balcells:2008:46), l'estàtua de Rafael Casanova és la que ha congregat històricament la commemoració de l'Onze de Setembre. L'estàtua, col·locada sobre un pedestal on hi ha dues figures femenines en relleu -"una dreta, l'esperit de Catalunya, que desvetlla a l'altra, el poble català" (Ibíd.117)-, representa el Conseller en Cap amb el penó de Santa Eulàlia i ferit al cor. El monument, situat des de 1914 a allà on se suposa fou ferit Casanova, és una figura de caire èpic i que s'ha sacralitzat degut a la mateixa

---

⁸ NORA, P. (dir.) (1984-1992): *Les lieux de la mémoire*. París: Gallimard, 7 vols.

commemoració. Per alguns, Casanova és un heroi “*a su pesar*” (García Cárcel:2011:304), però és innegable que la memòria oficial li ha reservat un paper important⁹.

2) El Fossar de les Moreres.

“Al fossar de les Moreres no s’hi enterra cap traïdor;/ fins perdent nostres banderes/ serà l’urna de l’honor” diuen els versos de Pitarra fent referència a la tradició segons la qual els defensors de Barcelona varen ser enterrats en aquest fossar (versos que, alhora, serviren per popularitzar el lloc -Balcells:2008:86-).

L’espai, està constituït per un pendent vermell que representa la sang dels màrtirs i sobre el qual hi ha algunes moreres. Els versos abans citats es troben gravats en un mur de granit vermell, que separa l’espai del carrer. Una torxa s’alça en un piló vermell circular on hi ha escrit: “Als morts en defensa de les llibertats i constitucions de Catalunya en el setge de Barcelona (1713-1714)” (Balcells: 2014:73; 2008:87).

Tant el Fossar de les Moreres com l’estàtua de Rafael Casanova fan referència a l’home caigut. L’estàtua a Casanova ens parla de l’heroi i el fossar, del soldat desconegut. Ambdues, a més, inclouen ritus funeraris. Al fossar, més enllà de les misses fúnebres que tradicionalment s’han fet, el Memorial 1714 col·loca flors amb una senyera cada diumenge (Balcells:2008:87) i, a l’estàtua de Casanova, s’hi dipositen flors cada Onze de Setembre.

3) El Born Centre Cultural (BCC)

Durant la diada del 2013 s’inaugurà el BCC, espai que reuneix en el seu sí l’estructura de l’antic mercat, dues sales d’exposicions, un espai polivalent amb bar i llibreria, una sala de conferències i les restes d’una part del barri de la Rivera, enderrocat com a conseqüència de la Guerra de Successió. El que ens sembla interessant d’aquest espai és que engloba en el seu sí un lloc de memòria clàssic, com són les restes enderrocades, però alhora les noves formes d’alimentar la memòria històrica, ja que, “exposicions, museus i, sobretot, documentals televisius, alimenten la memòria històrica avui de manera força superior al que fan avui monuments i noms de carrers i places” (Balcells:2006:12).

---

⁹ Quan parlem de memòria oficial o institucional fem referència a aquella memòria que, en gran mesura, prové de les classes dirigents i, a més, és la més visible en l’espai públic a través de monuments, cerimònies, rituals, manuals escolars i altres “llocs de la memòria”. La memòria oficial sol anar vinculada a uns usos i a unes polítiques de la memòria (ja siguin de record o d’oblit).

4) Museus i exposicions

Hooper-Greenhill (1992) fa una aproximació a la història dels museus des de les aportacions de Foucault, tot posant en relleu que els museus serien un règim de pràctiques que produeixen polítiques generals de veritat. L'interès de la línia interpretativa d'aquesta autora, tal com la ressenya Iniesta, radica

en abordar els 'museus' com a concrecions històriques de les formes de coneixement, considerades elles també com a fenòmens històricament determinats, i en delimitar el camp d'estudi en base a un conjunt d'elements dinàmics. (1994:35).

Així doncs, hem de pensar en els museus com a realitats històriques que pretenen establir una veritat. En el cas que ens ocupa, una veritat sobre el passat. Tenint en compte l'aproximació més general d'aquesta darrera autora, trobem necessari interpretar el museu, també, com un *instrument de reproducció simbòlica de la societat*, un generador d'imatges culturals que reflecteixen la dinàmica dialèctica de les hegemònies (Ibíd.:18).

Més enllà de la sala que el Museu d'Història de Catalunya té permanentment dedicada a la Guerra de Successió i a l'Onze de Setembre, una llarga llista d'exposicions s'han dut a terme aquest curs. És interessant posar de manifest que museus i exposicions guarden la memòria millor del que ho fan els monuments. Però caldria matisar aquesta afirmació, tot fent referència que el públic dels museus no és la societat en general, i que l'explicació que es dona a cada museu tampoc és tota la memòria, sinó l'oficial.

5) Nomenclàtor

A Barcelona, el cas de l'Eixample, "és el d'una ciutat nova i per edificar que va ser dedicada sencera a la memòria històrica dels catalans" (Balcells:2008:25). Devem a Víctor Balaguer el nomenclàtor d'aquesta part de la ciutat, que clarament expressà la seva voluntat:

para hacerle amar más y más a Catalunya, para darle a conocer o recordarle los grandes hechos de sus ascendientes en virtud y patriotismo, y para difundir entre las clases más faltas de medios el amor al país y la memoria de sus glorias pasadas. (Citat a Balcells:2008:26).

La funció de memòria és evident. Cal posar en relleu que dedicà dos carrers a herois del 1714, Villarroel i Casanova i que, com a historiador, també dedicà part de la seva obra a la Guerra de Successió, des d'un romanticisme exaltat i amb un impacte social molt elevat (Alcoberro i Pujol:2014:94).

Per últim, el passat 26 de març, hi hagué un acte que homenejà a Rafael de Casanova i a Ramon Frederic de Vilana-Perles¹⁰, tot col·locant una placa allà on visqueren. Tal fet ens mostra que si bé els antics llocs de memòria han estat desplaçats per uns de nous i més potents, l'espai públic i el seu nomenclàtor encara ens parlen d'allò que el poder considera digne de ser recordat.

Memòria i nació

Memòria i nació tenen una relació evident però complicada. Atacant de manera molt simple aquesta relació podríem dir que la nació necessita aproximar-se al passat per justificar-se. Marta Rovira escriu que “la representació i narració del passat és el mitjà pel qual la nació és *explicada* (legitimada) com a subjecte col·lectiu” (Rovira:2006:129). La nació, doncs, s'aproxima al passat per extreure'n d'aquest el seu sentit. Com diu Llobera,

los nacionalismos modernos son recreaciones de realidades medievales; de hecho, sólo pueden tener éxito si están arraigados en el pasado medieval, aun cuando los vínculos con este sean a menudo tortuosos y retorcidos. (1996:123).

El nacionalisme (a Europa Occidental) no és creat *ex-nihilo*, del no-res; sinó que agafa aspectes del passat, i els recrea. Així doncs, essent el nacionalisme un fenomen essencialment modern, necessita aquesta vinculació amb el passat. Ara bé, aquesta vinculació amb el passat té unes característiques molt determinades. Phule ens en parla: “*En muchos casos son los mitos que constituyen 'la memoria nacional' o la historia verdadera de la nación, mucho más que los resultados de la investigación histórica*” (Phule:2012:20). Per tant, l'aproximació històrica que fa la nació al seu passat és una caricatura, una narració interessada. Com ens indicà Michonneau, la memòria suposa l'ús de la història amb finalitats exemplars (2002:347). Com il·lustra el paper de l'heroi, exemplificat en Rafael Casanova. Una lectura històrica del personatge ens podria dur a pensar, com afirma García Cárcel, que “*Ni antes del 11 de septiembre ni después, la figura de Casanova representó lo que se le atribuye: la épica resistencia a los borbónicos. Fue un héroe que nunca quiso ser tal cosa, un héroe fabricado por su representatividad institucional*” (2011:305). Però la nació fa una lectura molt més simple del personatge, centrant la seva atenció en el moment èpic de la vida de l'heroi i traient-ne una lliçó (Eric:2009:286).

---

¹⁰ Vilana-Perles (1663-1741), Marquès de Rialb, fou un austriacista de primera fornada i home d'estat de l'emperador Carles VI del Sacre Imperi.

Així, l'heroi és quelcom més que un personatge històric. És un personatge que amb el seu exemple mostra el camí i el tarannà de la nació. Rafael Casanova ens ensenya el valor de la resistència. En definitiva, Casanova és un símbol de la nació catalana. Fet que ens porta a un tema essencial, el simbolisme de la nació. Marta Rovira ens diu que “la memòria nacional s’expressa per mitjà de símbols” (Rovira:2006:130). Ludger Mees, per la seva banda, ens recorda la importància dels símbols en el nacionalisme:

No existe ningún movimiento nacionalista que no tenga al menos una bandera, unos colores, un himno, y un mito originario, por no hablar de unos héroes nacionales o unos lugares de memoria sagrados (Mees:2012:3).

Ara, es vol fer referència a un d’aquests símbols que correspon a un dels sis grans blocs de temes identitaris que Casassas identifica en la fixació de les polítiques identitàries a Catalunya: “el record i defensa de les institucions tradicionals pròpies” o, dit d’una manera més afirmativa “La reivindicació d’un sistema polític, jurídic i institucional propi i diferencial” (Casassas:2006:114-115). La recent exposició amb la qual s’inaugurà el BCC, ‘Fins a aconseguir-ho sempre!’, començava explicant i mostrant el sistema constitucional català. A continuació, se centrava a explicar el setge i acabava, en l’apartat de conseqüències, amb una representació de constitucions catalanes cremades, i un plafó que sentenciava: “la fi de l’Estat Català”. Tal fet, és alhora un fet històric i un símbol. En la segona accepció, la fi de l’Estat Català no suposa solament la fi d’un sistema polític propi, sinó també la confrontació de dos models, gairebé dos caràcters (a la manera del *Volksgeist* de Herder) que es confrontaren. L’un seria pactista, liberal i modern (i sovint, més democràtic) i l’altre absolutista i despòtic, propi de l’antic règim i arrelat a un passat fosc. Malgrat les alertes d’historiadors, hi ha tendència a construir aquest model dicotòmic i a extrapolar-lo directament al present¹¹.

La commemoració, a través dels símbols, és la que tira el llaç entre present i passat i genera, a més, el sentiment d’unitat; allò que Anderson (1993) anomena la comunitat imaginada, on els membres no es coneixen entre sí, malgrat que en la seva ment tenen la imatge de la comunió. La comunitat imaginada s’apropa al passat buscant en ell la seva legitimació. Alhora, d’aquest n’extreu uns símbols i unes pràctiques rituals, com la commemoració, que serveixen per crear un vincle d’unitat, tot unint els diferents eslabons de la cadena, tant en el discurs, com en la pràctica.

---

¹¹ Una mostra n’és l’eslògan del tricentenari a Barcelona, que situa un dibuix de la realitat quotidiana del 1714 amb un fotografia de l’actual dia a dia i els ajunta amb els mots “viure lliures”.

3) El camp de la memòria.

Fins aquí s'ha resseguit la memòria del 1714, però s'han mantingut les consideracions a un nivell abstracte, certament desarelades de com opera la memòria en el dia a dia. Pensar en la memòria en un sentit abstracte ofereix l'avantatge d'aproximar-se a un corpus teòric i reflexionar sobre el discurs i el simbolisme de la memòria en un cas concret. Ara bé, ja que s'ha definit la memòria com un fet social, fóra bo pensar com opera i es construeix. Michonneau obre aquesta perspectiva quan afirma que:

no es pot oblidar la dimensió activa d'aquesta producció simbòlica [la memòria], el seu *modus operandi*. No ens podem interessar tan sols pel corpus de mites i llegendes que proposen tants discursos diferents, també cal comprendre com es produeix el sistema simbòlic.[...]. I de la mateixa manera que els continguts de memòria tenen una història, aquest *fer memòria* està constituït socialment i històricament (2002:297).

En la literatura consultada he trobat un bosc de referències a la memòria en aquest sentit abstracte al qual em referia, però no he trobat gairebé res sobre com es construeix i opera aquesta en un cas concret. L'etnografia pot aportar aquesta dimensió d'una manera privilegiada. Per tal aproximació, s'utilitzarà la noció de camp, definida per Bourdieu, en termes analítics, com a:

una xarxa, o una configuració de relacions objectives entre posicions. Aquestes posicions són definides objectivament per la seva mateixa essència; per les determinacions que imposen als que les ocupen, siguin agents o institucions; per la seva situació (*situs*) actual i potencial en l'estructura de la distribució de les diferents espècies de poder (o de capital), la possessió de les quals dóna accés a avantatges específics que estan en joc en el camp; i finalment, per les seves relacions objectives amb les altres posicions (de domini, subordinació, homologia, etc...). En les societats altament diferenciades, el cosmos social està constituït pel conjunt d'aquests microcosmos socials, relativament autònoms, que defineixen uns espais de relacions objectives. Aquests espais són el lloc d'una lògica i d'una necessitat específiques i alhora irreductibles a les que regeixen altres camps. (1994:73)

Doncs bé, m'agradaria defensar que la memòria forma un d'aquests microcosmos, un espai social de relacions objectives que denominem camp. Així doncs, en el camp de la memòria, hi ha una sèrie d'agents o institucions, amb desiguals quotes de poder, a tenir en compte. En primer lloc hi ha l'Estat. Alhora, en l'espai públic, defensat per altres agents o institucions, hi poden haver altres memòries. També cal copsar el paper dels testimonis, aquells que han viscut els fets, que depenent el cas poden tenir un o altre capital, si bé quasi sempre seran tractats com a menors i subjectius per un altre agent, els historiadors i intel·lectuals,

professionals de la memòria que es fonamenten en un capital cultural, exemplificat amb el 'rigor de l'acadèmia'. Cal tenir en compte també el paper de polítics i periodistes, que si bé actuen darrere d'institucions més grans (partits, corporacions...), fan d'esvalotadors (o manllevadors) de l'opinió pública, que pot irrompre en l'espai públic amb una força tronadora. També cal tenir present el procés de transmissió de la memòria, que té en l'escola i en els llocs de memòria un espai destacat i, per últim, el paper dels usuaris de la memòria, aquells que la consumeixen.

En les pàgines que segueixen, es recorrerà aquest camp de la memòria del 1714, anant d'allò més general a allò més concret.

La Generalitat de Catalunya i la Comissió Commemoracions:

El decret 387/2011¹², té com a objecte la creació de la Comissió Commemoracions i l'establiment dels criteris de la política commemorativa de la Generalitat de Catalunya. En aquest, també es citen els objectius de dita Comissió que parlen d'un únic fet històric determinat: la Guerra de Successió i la pèrdua de les institucions catalanes¹³. Tal fet ens posa sobre la pista de la importància que dóna la Generalitat a aquests esdeveniments.

Artur Mas, president de la Generalitat i de la Comissió Commemoracions, considera que "la memòria és un exercici necessari". "La memòria d'un poble –ens diu- és l'essència de la seva ànima". Pel que fa als fets ocorreguts el Setembre de 1714, els considera un "punt àlgid" de la història de Catalunya, que "ens expliquen el que vam ser i el que podíem haver estat. I ens han d'ajudar a explicar el que volem ser" tot emfatitzant, més endavant, que "els fets d'ahir són reflexions per a avui i lliçons per a demà" (2014:9-11). De la mateixa manera, l'alcalde Trias considera que l'Onze de Setembre "és la celebració d'una lluita universal que és la lluita per la llibertat"¹⁴. Per tant, ambdós personatges donen un paper cabdal a la memòria del 1714, que per ells transcendeix abastament el seu moment històric.

El concepte de camp exposat més amunt permet fer un gir més a la rosca, tot veient les interrelacions amb altres nivells. Ja en el citat decret 387/2011 es donava espai, en la

---

¹² Decret 387/2011, de 6 de Setembre, dels criteris de la política commemorativa i de la creació de la Comissió Commemoracions". Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC), 5959-8/IX/2011. http://www20.gencat.cat/portal/site/portaldogc/menuitem.c973d2fc58aa0083e4492d92b0c0e1a0/?vg_nextoid=485946a6e5dfe210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&appName=default&action=fitxa&documentId=587742&language=ca_ES&newLang=ca_ES (Consulta, 25/IV/2014).

¹³ En l'article 4, "Objectius".

¹⁴ <http://tricentenari.bcn.cat/ca/presentacio/alcalde> (Consulta, 25/IV/2014).

“Composició” de la comissió, a un seguit “d’experts”. En la resolució *PRE/365/2012*¹⁵, es posava cara i ulls a aquests experts. Sense entrar a comentar els “experts” citats, sí ens sembla interessant subratllar el perfil ideològicament proper d’aquests al govern de torn i, sobretot, aquesta interrelació que es dóna entre diferents agents en un mateix camp.

Tant la interpretació que donen els polítics de la significació històrica de l’Onze de Setembre, com el paper d’aquests experts ideològicament propers al poder, són un clar exemple de la memòria oficial. Ara bé, amb tot això hem d’anar amb compte de no caure en el simplisme de pensar que aquesta memòria és l’única que ocupa l’espai públic. Per exemple: aquest darrer Onze de Setembre les diverses organitzacions polítiques commemoraren la diada a diferents espais. Mentre el govern feu el simbòlic lliurament de flors a l’estàtua de Rafael Casanova, l’esquerra independentista es reunia al Fossar de les Moreres. Aquest any, a més, un nou espai s’afegí a la commemoració. Sota el lema, “per una diada de tots” el Partit Popular Català es reunia a la Plaça del Rei. Diferents indrets que posen l’accent en un o altre aspecte de la commemoració. Si el govern recorda principalment al màrtir, a l’heroi i Conseller en Cap de la Generalitat, l’esquerra independentista se situa al costat del poble anònim (“els de baix”¹⁶). Per últim, el Partit Popular se separà dels llocs de memòria tradicionals i opta per un lloc neutre o que significativament s’anomena la “Plaça del Rei”. La reivindicació d’aquest espai, ens parla d’una memòria diferent, que reivindica un “de tots”.

El Tricentenari a Barcelona:

El Tricentenari neix des del poder, nucli de la memòria oficial. Però pensar-lo així seria un error, ja que és un espai enorme en el qual han participat multitud d’organitzacions i personatges públics. Per tant, no pot ser pensat com a unitat perfecta, sinó com a un agregat, un camp, com l’hem definit, en el que hi intervenen diferents actors i institucions. L’activitat desplegada és immensa i fer un esbós de tot plegat, impossible; així que en aquest nivell del camp ens centrarem en una organització concreta i com s’enganxa a tot el procés. Miquelets

---

¹⁵ Resolució *PRE/365/2012*, d’1 de març, per la qual es dóna publicitat al nomenament de les vocalies de la Comissió de Commemoracions. DOGC, 6083. http://www20.gencat.cat/portal/site/portaldogc/template.PAGE/menuitem.c973d2fc58aa0083e4492d92b0c0e1a0/?javax.portlet.tpst=0cabbd23d3d48ca42a538bab0c0e1a0&javax.portlet.prp_0cabbd23d3d48ca42a538bab0c0e1a0=action=fitxa&documentId=601651 (Consulta, 25/IV/2014).

¹⁶ Vegis els diversos manifestos que llençaren per la commemoració: <http://barcelona.cup.cat/noticia/onze-de-setembre-de-2013-manifest-de-lesquerra-independentista> i <http://cup.cat/noticia/11-de-setembre-de-2013-decidim-independ%C3%A8nciaper-canviar-ho-tot-0> (Consulta, 30/X/2013)

de Catalunya (MC) és una associació cultural, nascuda el desembre de 2005, que “té per objectiu fer reviure i honorar, mitjançant grups de recreació històrica, els milicians i soldats que [...] van defensar els drets, les llibertats i les institucions dels catalans”¹⁷.

El que és interessant d’aquesta és com ja essent de per sí una associació dedicada a la memòria de l’Onze de Setembre, ha crescut moltíssim en el curs 2013-2014¹⁸ i, a més, participa en nombroses activitats del Tricentenari, a les quals s’hi suma gustosament:

Evidentment que ens sentim identificats amb la commemoració del tricentenari, hem participat en molts actes, ens hem multiplicat per poder ser arreu, ja des d’abans del 2014. No només ens hi sentim identificats, sinó que creiem que en som un component cabdal, ajudem a dignificar les commemoracions que es duen a terme arreu del país. (Entrevista a Marc Clotet)

A més, el paper de MC és també interessant per veure un tipus de fer memòria concret, com és la recreació històrica, que altre cop ens parla de la dissolució de llaços entre passat i present. Tal com ens diu Michonneau sobre les desfilades històriques que es feien a Barcelona al segle XIX:

El principi d’aquestes desfilades es basava en una relació mimètica amb el passat que volia repetir l’esdeveniment d’una manera idèntica, utilitzant la utopia restauradora del teatre (2002:359).

Aquesta utopia restauradora també es pot trobar en les actuacions de MC, que en les seves recreacions ens presenten de manera molt documentada com devia ser la indumentària de la guerra.

Tornant al Tricentenari, podem dir, doncs, que és un espai, no només immens, sinó també molt complex, del qual es pot subratllar, però, que té diversos nivells d’actuació: si bé és fàcil assenyalar-lo com a part de la memòria oficial, també cal tenir present que en afegir-s’hi molts particulars, institucions i agrupacions, el seu paper en la memòria no és tan monolític com a simple vista pogués semblar.

---

¹⁷ De: <http://www.miquelets.cat/01quisom.html#> (Consulta, 23/V/2014).

¹⁸ Més de la meitat dels socis (en total 128) s’han donat d’alta en aquest curs, segons ens digué Marc Clotet, president de l’associació.

Els detentors de la memòria:

“El universo universitario –afirma Bourdieu- tiene la particularidad de que hoy, en nuestras sociedades, sus veredictos están generalmente entre los veredictos sociales más poderosos” (1996:99). En el camp de la memòria, aquest mateix poder existeix en els historiadors, professionals del passat. Tal fet es deu a que els historiadors compten amb un gran capital cultural que els permet ser referents del passat explicat rigorosament. El capital cultural dels historiadors ho és en el sentit més ampli del terme: és incorporat, institucionalitzat en forma de títols i, també, objectivat (en forma de llibres o publicacions)¹⁹. Per tant, els historiadors es troben en una posició privilegiada per explicar fets pretèrits. Ara bé, el camp de la història és un camp ple d’individualitats (precisament per una de les característiques del camp cultural incorporat²⁰) i no és el mateix ser un catedràtic que un professor titular²¹.

Per descriure aquest nivell del camp amb certa brevetat, em referiré a un exemple que il·lustra el seu funcionament, el simposi ‘Catalunya contra Espanya. Una mirada històrica (1714-2014)’, realitzat entre el 12 i el 14 de desembre del 2013 per part de l’Institut d’Estudis Catalans. En aquest es feren un seguit de conferències a càrrec de diferents intel·lectuals i es parlà de les relacions institucionals, econòmiques, polítiques, militars i culturals entre Espanya i Catalunya, així com de l’exili i de “l’eclosió independentista”. Com és sabut, aquest congrés aixecà una forta polseguera que mobilitzà moltes opinions.

És important tenir en compte que si el congrés no hagués aixecat tant enrenou, el simposi possiblement hauria estat més propi del camp de la història²², però el focus mediàtic féu que aquest debat entrés en un àmbit molt més gran. Els límits del camp, reprenent el sociòleg francès, se situen en el punt que cessen els efectes del camp (Bourdieu:1994). Els periodistes, a causa de l’alta volada que van donar a l’afer i del nombrós espai dedicat en els seus

---

¹⁹ Respecte a les diferents formes de capital veure Bourdieu (2000).

²⁰ El capital cultural incorporat, ens diu Bourdieu, es troba lligat al cos i pressuposa la interiorització (incorporació) (2000:139). Aquest, *“es una posesión que se ha convertido en parte integrante de la persona, en habitus. Del <<tener>> ha surgido el <<ser>>”* (Íbid.:140).

²¹ En la memòria de l’Onze de setembre hi ha un petit grup d’historiadors que destaquen per sobre els altres. Entre aquests podem assenyalar a Agustí Alcoberro, Albert García Espuche o a Xavier Hernández.

²² És interessant copsar com des del simposi s’intentava allunyar-se del focus mediàtic i enclaustrar-se en sí mateix. Intenció que es mostrava amb la constant reiteració que aquell era un congrés científic. Alhora, també resulta rellevant que des de la posició contrària un dels fets que més es posava de relleu era la no científicitat i la manipulació històrica del congrés.

mitjans²³, són un agent a tenir en compte. Aquests, a més, són alhora els que sovint donen entrada a un altre camp, el de la política, que entrà de ple en la bassa²⁴.

Cada agent o institució ocupa una posició determinada dins del camp a partir de la qual s'enfronta als altres. És interessant, però, copsar com des dels diaris s'utilitzen les diferents capacitats per aconseguir un espai privilegiat i poder imposar la pròpia visió, com es pot veure en l'ús constant que feu la premsa d'individus amb un fort capital en la qüestió, historiadors com, J. H. Elliot, A. Mayo, Joaquín Albereda, Ricardo García Cárcel, Jaume Sobrequés o Josep Fontana foren citats aquests dies.

Simultàniament a aquest apropiament del capital cultural incorporat de certes personalitats, es pot observar l'exemple contrari; el com s'intentava rebaixar el capital de la posició oposada. Vegis l'article que publicà El Periódico, encapçalat amb el titular "*Del socialismo al independentismo pasando por el Barça de Núñez*" on es feia una aproximació a Jaume Sobrequés, organitzador del simposi, com a un personatge groller i incontenible, que alhora és com un gos fidel dels seus líders²⁵.

Tornant a centrar-nos en els detentors de la memòria i el seu paper, veiem com la relació entre història i memòria és complexa. Enfront uns casos pràctics, veure la frontera entre una i l'altra és més difícil que en la pura abstracció. Seguint a Erice, un dels punts "d'aproximació" entre història i memòria és l'ús públic de la primera. Quan la Història es desenvolupa fora del "cercle intern" dels historiadors trobem un espai de confrontació i conflicte entre ambdues (Erice:2009:106). Quan un historiador creua aquesta fina línia esdevé (almenys en part) el que es pot denominar com a agent de la memòria (Ibid.:101-104; González Calleja: 2013:122).

La memòria transmesa: literatura i escola

L'escola és un espai privilegiat de transmissió de la memòria. Aquella oficial, però. No en va, l'educació és sempre un espai de conflicte en el camp polític. Veiem, per exemple, les recents declaracions del ministre d'educació:

---

²³ Un recull d'informació digital realitzat el dia 13 de desembre en 5 diaris (El País, L'ABC, La Razón, el Periódico i l'Ara) donà com a fruit un document de 67 pàgines.

²⁴ No foren pocs els polítics que es pronunciaren sobre el tema. Entre altres: Alberto Ruiz Gallardón, José Manuel García-Margallo, Jorge Fernández Díaz, Ana Pastor, Alicia Sánchez Camacho, Alfredo Pérez-Rubalcaba, Pere Navarro, Francesc Homs...

²⁵ <http://www.elperiodico.com/es/noticias/politica/jaume-sobreques-del-socialismo-independentismo-pasando-por-barca-nunez-2918329> (Consulta, 27/V/2014).

[Wert] Ha dit que la "deriva" de part del sistema educatiu català facilita "l'ocultament de la identificació dels elements històrics de Catalunya dintre d'Espanya" i que, alhora, "s'exageren fins a la caricatura" els elements més característics d'aquesta relació. Ha posat d'exemple que a l'educació secundària obligatòria (ESO), el llibre que s'hauria de dir "Història d'Espanya", a Catalunya es diu "Història", i té menys rang.²⁶

Per tant, l'escola també se'ns presenta com a un espai que cal observar del camp de la memòria. Allò que diuen els manuals de text i s'ensenya a les aules, forma part de la memòria d'un fet. Ara bé, sorprèn, fent una recerca en diferents manuals escolars, la poca atenció que es dona al tema. En l'ensenyament primari els continguts són molt generalistes i no s'entra en fets concrets, essent en el darrer curs d'aquest cicle quan es nomenen, per primer cop els esdeveniments de 1714. Per currículum escolar, el següent cop que toca parlar dels fets és a quart de l'ESO, on, però, els fets es troben a l'inici del curs i serveixen de nexa per explicar el real contingut del curs, el món contemporani. Amb tot, als diferents manuals es dedica una o dues pàgines als fets, tractant-se, en tot cas, d'informació poc concreta. El manual editat per Barcanova, per exemple, es centra en les conseqüències i en explicar el model del 'Pactisme', la fi de l'autogovern i l'Onze de Setembre, quan "els catalans foren definitivament derrotats" (Trepal, C., Campamà, S., Vidal, J.:2008:66). En canvi, el llibre editat per Vicens Vives, tot i dedicar un gruix del seu espai a les conseqüències dels fets, també fa l'esforç de situar el conflicte com a guerra europea i guerra civil espanyola (García, G. i Gatell, A.:2012:16-17). A segon de batxillerat, sobta que la Guerra de Successió, amb les seves causes i desenvolupament, ocupa molt menys espai que el que serien els blocs de 'La resistència catalana', i les conseqüències: 'absolutisme i centralisme: el Decret de Nova Planta', '...el Cadastre' i 'La repressió cultural de Catalunya' (García, M. et al.:2008:96-99). En resum, si en general es dedica poc espai als fets de 1714, l'apartat de la resistència i les conseqüències sempre és més gran que el de la guerra.

El paper de l'escola, però, no s'acaba en allò que diuen els manuals. Caldria, doncs, realitzar una etnografia de diferents centres, parlar amb diferents docents, etc. per poder parlar amb propietat sobre el tema. En tot cas, aquestes lleus pinzellades ens mostren que el temari és molt generalista i, per tant, subjecte a allò que expliqui cada professor/a. A més, no s'ha d'oblidar, la transmissió no es dona solament a l'escola, i tot el que passa fora de l'aula són també aspectes a tenir en compte.

---

²⁶ http://www.ara.cat/societat/EDUCACIO-CATALA_0_789521146.html (Consulta, 26/11/2013).

La literatura, per la part que li correspon, és també un potent generador de memòria. La versada en la Guerra de Successió i, especialment, sobre l'Onze de Setembre, ha estat nombrosa ja des del segle XIX i s'ha intensificat en les darreres dècades. Sunyer (2014) fa un recorregut per tot aquest vessant de la literatura catalana desenvolupant el trajecte en dues etapes. La primera, des del segle XIX fins a 1939, tindria les característiques de referir-se al "final de la nació" i a la pèrdua de llibertats, no només aquelles nacionals, "sinó també amb la data de l'acabament de la llibertat, sense adjectius, per als catalans" (2014:110). El franquisme, com succeí amb tota la commemoració, posà un parèntesi en el tema, que ressorgí durant la transició, en una segona gran etapa, molt pendent de recuperar aquesta història que es considerava negada, amagada. És pertinent assenyalar que aquesta producció s'ha mantingut en alça i que "podem observar que la construcció romàntica manté un pes específic considerable en les reelaboracions actuals." (Ibíd.:119).

Així doncs, podem constatar que hi ha hagut un creixement de la literatura sobre la Guerra de Successió, fet que s'emmarca en la proximitat de la commemoració, però també en el boom de la novel·la històrica²⁷. Sobre aquesta és pertinent que recordem que presenta, en el seu si, una ambigüitat en referir-se alhora a un fet històric, real, i a una ficció, nascuda de la imaginació de l'autor. Com ens deia Reati, les novel·les històriques "*son ficticias, pero muchas de ellas suelen proclamar a su vez la fidelidad histórica*" (citada a Erice:2009:157). O, com afirmava Jaume Clotet, respecte a la novel·la que ha coescrit amb David de Montserrat, 'Lliures o morts' (2012), "vam intuir o inventar els forats, però en principi tot està documentat". Sentència que queda complementada amb la intervenció del seu company:

Tot el que passa a la novel·la és real, això és bàsicament cert. Però hem forçat relacions personals. Si dos personatges no sabem si es coneixien, els fem participar²⁸.

Per tant, darrere un contingut històric s'hi suma un fort element de ficció. Però no només això, ja que el camí pot ser invers. Els escriptors, quan redacten una novel·la, passen per un procés de documentació que pot aportar dades noves. Com succeí en aquest cas, on els autors descobriren que la data de mort de Ermengol Amill²⁹ no fou el 1718, sinó el 1732. És a dir, les

---

²⁷ "En los últimos treinta años la novela histórica ha experimentado en los círculos literarios españoles un resurgir de sus cenizas, un apogeo que se constata tanto en la amplia producción de nuevos títulos como en la reedición de novelas clásicas que encuentran en esta primera década de siglo un nuevo espacio y un nuevo significado." (Gómez Martín:2008:135).

²⁸ Totes aquestes cites provenen del cicle de conferències "Relats del 1714". En concret, de la conferència titulada 'Lliures o morts. Narrativa del conflicte', realitzada a la biblioteca Guinardó-Mercè Rodoreda, el passat 08/V/2014.

²⁹ Ermengol Amill (1665-1732) és el protagonista d'aquesta novel·la a que ens estem referint i fou un militar català, coronel d'un regiment de fusellers de muntanya voluntaris (miquelets).

relacions entre la història i novel·la històrica són complexes i engloben l'ampli ventall entre la imaginació i la documentació o investigació històrica³⁰.

4) Conclusions

En iniciar l'assaig ens plantejàvem essencialment dues preguntes, quina és la memòria de l'Onze de Setembre, i com opera aquesta en el dia a dia. Apropar-nos a aquestes qüestions ens han dut a aproximar-nos a multitud de temes. Un espai de reflexió tan gran, resumit en poc espai, per força té les seves pròpies limitacions. Caldria, doncs, analitzar cada una de les petites potes que aguanten aquest edifici per descriure'l adequadament. Amb tot, una imatge general, amb petits descensos a realitats concretes, té el valor d'introduir el plantejament complet de la problemàtica. La memòria, és un fet social i com a tal ha de ser descrit. No només parant atenció als discursos dels diferents actors, sinó observant, en el dia a dia, com opera. Així doncs, tenir present la memòria com un camp ens ajuda a apropar-nos-hi amb un sentit d'unitat però respectant, alhora, tota la seva diversitat i complexitat.

Amb tot, s'ha deixat un tema que uneix les dues qüestions plantejades a l'inici i que és necessari per acabar d'enfrontar-se a les dues: quin és el paper de la memòria en la nostra societat? De la mateixa manera que no es pot traçar una geografia sense situar els diferents elements en un lloc concret, tampoc es pot descriure com opera aquesta sense explicar la seva funció.

Tal com ens indica Puhle, l'ús de símbols, mites i llocs de la memòria han estat fenòmens establerts per la política des de les primeres civilitzacions de l'antiguitat, però és des de la Revolució Americana i Francesa i dels moviments socials massius (segles XIX i XX) que el fenomen guanya en importància (Puhle:2012: 11). És però després de la Segona Guerra Mundial, quan la memòria envaeix l'espai públic i, a partir dels mitjans de comunicació massius i dels poders públics, es reïfica el passat esdevenint la memòria "*un fetiche de consumo presto a ser recuperado y reutilizado por la cultura de masas a través del turismo, el espectáculo (...) o el libro*" (González Calleja:2013:11). Així, la memòria esdevindria un objecte d'oci i consum.

---

³⁰ Una novel·la que per espai no podem tractar, però que pel seu èxit cal mencionar és *Victus*, d'Albert Sánchez Piñol, que recorre la guerra de Successió tot ressaltant l'heroisme popular: "*Para entenderlo no había que mirar hacia arriba, sino hacia abajo. En la Francia del monstruo los súbditos obedecían a ciegas a su rey. Pero en nuestra vieja ciudad asediada, con un pueblo revuelto y un gobierno más cercano a la polis de Atenas que a las de Esparta, era al revés: los dirigentes hacían lo que los gobernados les exigían. Casanova sabía que no podía desafiar la voluntad popular de resistir*" (Sánchez Piñol:2012:439).

Com diu Balcells, “L’exaltació commemorativa ha tendit a refredar-se en benefici de l’oci instructiu” (2008:11). O, com ens diu Casassas:

les grans concentracions i celebracions oficials o la ‘monumentalística’ identitarista han perdut bona part de la seva força de convocatòria i han anat esdevenint propostes oficials i retòriques que, malgrat la força impositiva de la televisió, pràcticament ni arriben a traspassar la barrera de les noves identitats particularistes o de l’individualisme de l’estatus i el consum (2006:124).

Podem dir, doncs, que l’època de les grans commemoracions s’ha acabat? És cert, i aquí ho fem constar, que en la gran majoria d’actes del Tricentenari, els usuaris, eren un nombre reduït de persones³¹. Alhora, el perfil de l’usuari/a, en la majoria d’actes i xerrades és similar. Són persones de mitjana edat avançada, que troben en la commemoració un moment d’oci. Alhora, des del 1977 fins al 2010, la commemoració, el mateix Onze de Setembre, va ser molt marcadament institucional i amb una relativa poca participació. Significa això que la memòria de l’Onze de Setembre no és viva? Llavors, com és que es dona la gran manifestació al setembre del 2010? I el 2012? I la ‘Via Catalana’? La interrelació entre memòria i societat civil és, certament, complicada. D’alguna manera, la memòria de l’Onze de setembre ha esdevingut, en el dia a dia, un objecte de consum, d’oci. Ara bé, la commemoració continua guardant en el seu sí tot aquest potencial descrit. És com una llavor que a vegades germina i a vegades no (clar que el sòl, la llum i l’aigua i tenen mol a veure).

Les vies per les quals ens aproximem al passat descriuen com una societat es pensa a sí mateixa. Cada societat reclama el seu mode particular; en el cas de les societats que pretenen accedir-hi d’una manera històrica, cal tenir ben present l’estudi de la memòria i el seu camp. L’estudi de les diferents memòries i de com operen és una tasca fonamental que aporta coneixement, tant del passat, com del present dels grups humans. No en va, com ja dèiem a l’inici i parafrasegem ara, el passat no existeix, ni tan sols és passat.

---

³¹ Tot i que hi ha hagut unes poques excepcions. El Born Centre Cultural, per exemple, va tenir arran de la seva obertura un gran nombre de visitants.

5) Bibliografia:

- ALCOBERRO, A.; PUJOL, E. (2014). "La Guerra de Successió i els historiadors. De les cròniques coetànies a l'actualitat". Dins CASTELLÀ, R., et. al. *300 Onzes de Setembre. 1714-2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya. Pàg. 88-102.
- ANDERSON, B. (1993). *Comunidades imaginadas*. Mèxic: Fondo de Cultura Econòmica.
- BALCELLS, A. (2006). "Memòria, història i política". *Dossier: Història, memòria i identitat. Idees. Revista de Temes contemporanis 28-29*. Pàg. 8-14.
- BALCELLS, A. (2008). *Llocs de memòria dels catalans*. Barcelona: Editorial Proa.
- BALCELLS, A. (2014). "Llocs de memòria i geografia del record de l'Onze de Setembre del 1714 i dels seus homes". Dins CASTELLÀ, R., et. al. *300 Onzes de Setembre. 1714-2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya. Pàg. 72-84.
- BOURDIEU, P. (1994). "La lògica del camps". Dins de BOURDIER, P. i WACQUANT, L.: *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder. Pàg.: 71-91.
- BOURDIEU, P. (1996). "Objetivar al sujeto objetivante"; dins de *Cosas Dichas*. Barcelona: Ed. Gedisa, pàg. 98-101.
- BOURDIEU, P. (2000); "las formas del capital: capital económico, capital cultural y capital social". Dins *Poder, Derecho y Clases Sociales*. Bilbao: Editorial Desclée, pàg. 131-164.
- CASASSAS, J. (2006). "Presència històrica, identitat i política nacional a Catalunya. Elements per a un debat. *Dossier: Història, memòria i identitat. Idees. Revista de Temes contemporanis 28-29*. Pàg. 108-126.
- CONFINO, A. (1997). "Collective Memory and Cultural History: Problems of Method", Dins *American Historical Review*, Richmond, vol. 102, nº 5, pàg. 1386-1403.
- ERICE, F. (2009) *Guerras de la memoria y fantasmas del pasado: usos y abusos de la memoria colectiva*. Oviedo: Eikasía.
- GABRIEL, P. (2012). "¿Celebrar la nación en Catalunya? ¿Qué nación?". Dins MEES, L. (ed.) (2012). *La celebración de la nación: símbolos, mitos y lugares de la memoria*. Granada: Editorial Comares.
- GARCÍA CÁRCCEL, R. (2011). *La herencia del pasado: las memorias históricas de España*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- GARCÍA, G. I GATELL, A. (2012). *Ciències socials, història. Nou polis*. Barcelona: Vicens Vives.
- GARCÍA, M. et al. (2008). *Horitzó. Història*. Barcelona: Vicens Vives
- GILLIS, J.R. (ed.) (1994), *Commemorations. The politics of national identity*. New Jersey: Princeton University Press.
- GÓMEZ MARTÍN, M. (2008). "Memoria histórica y literatura: la consagración de un pacto". Dins NAVAJAS, C., ITURRIAGA, D., (eds.) (2008). *Crisis dictaduras, democracia. Acta del I congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo*. Logroño: Universidad de la Rioja.

- GONZÁLEZ CALLEJA, E. (2013). *Memoria e Historia. Vademécum de conceptos y debates fundamentales*. Madrid: Los libros de la catarata.
- HALBWACHS, M. (2004) [1950]. *La memoria colectiva*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- HOBBSAWM, E. (1988). "L'invent de les tradicions". Dins HOBBSAWM, E.; RANGER, T. (1988) (eds.). *L'invent de la tradició*. Vic: Eumo.
- HOOPER-GREENHILL, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*, Routledge, London.
- INIESTA, M. (1994). *Els Gabinetes del món: Antropologia, museus i museologies*. Lleida: Pagès Editors.
- LLOBERA, J.R. (1996). *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa Occidental*. Barcelona: Anagrama.
- MAS, A. (2014). "Pròleg". Dins CASTELLÀ, R., et. al. *300 Onzes de Setembre. 1714-2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya. Pàg. 9-11.
- MEES, L. (ed.) (2012). "Introducción: la celebración de la nación". Dins MEES, L. (ed.). *La celebración de la nación: símbolos, mitos y lugares de la memoria*. Granada: Editorial Comares.
- MICHONNEAU, S. (2002). *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Vic: Eumo.
- PUHLE, H. (2012). "Símbolos, mitos y lugares de la memoria en la política contemporánea". Dins MEES, L. (ed.). *La celebración de la nación: símbolos, mitos y lugares de la memoria*. Granada: Editorial Comares.
- ROVIRA, M. (2006). "la representació simbòlica del passat nacional". *Dossier: Història, memòria i identitat. Idees. Revista de Temes contemporanis* 28-29. Pàg. 127-137.
- SÁNCHEZ PIÑOL, A. (2012). *Victus*. Barcelona: La Campana
- SUNYER, M. (2014). "Literatura sobre la Guerra de Successió". Dins CASTELLÀ, R., et. al. *300 Onzes de Setembre. 1714-2014*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya. Pàg. 106-119.
- TREPAT, C., CAMPAMÀ, S., VIDAL, J. (2008). *Ciències socials, geografia i història*. Barcelona: Barcanova.